

Evrensel Hukukun Aporia'sı Olarak Kan Davası Problemi

Erhan KUÇLU*

“Ölüm belirişin altüst olmasıdır. (...)

Ölüm sonun fenomenidir, aynı zamanda da fenomenin sonudur.”

Emmanuel Levinas, *Tanrı, Ölüm ve Zaman*

Genellemeler yalnızca ayrıntıyı gözden kaçırmakla kalmaz, aynı zamanda ayırt etme yetimizi de köreltebilir. İnsan, insanlığıyla ölüm karşısında acizdir; her insan'ın ölümüyle birlikte bu acz durumu bir kez daha tekerrür eder. Bu acz içerisindeki insanın ölüm karşısındaki refleksif tavrı “ölüm”e sebep olan şeyi yok etmektir. “*Ölüm karşısında insan isyandan yanadır.*” Bir başka ifadeyle, insan ölüm karşısında aslında bir “isyankardır,” ötesine eli ermemektedir, ölüm karşısında devrim “ham bir hayal”dir. İnsan, ölümü var ettiği için kimi zaman Tanrı'yı da reddetme peşindedir. Tanrı'nın katından bakıldığında, bir bakıma *Adem'in ölümünü, Adem'in hatası belirlemiştir.* Tanrı, Adem'i hatasını telafi etmesi için dünyaya göndermiştir, sonra onu kendi sonsuzluğuna döndürecek. Tanrı ile insan arasında *ölüm* sonsuzluğa dönüş vaadidir. Fakat insanın insanı öldürmesi söz konusu olunca; Tanrı insana: “Bunu ben istemedim” der gibidir. Tanrı kutsal kitabından Ademoğluna seslenir: Öldürmeyeceksin (Lo tir'tsach)!¹ Ancak geçmiş zamanlara bakıldığında, insan'ın insanı öldürmesi insanlığın “kadim” sorunlarından biridir. Habil ve Kabil'den bu yana insan ötekinin kanına girmiştir. İnsanlık ötekinin ölümü karşısında Tanrı'yla hemfikirdir. Bu gün bu hemfikir olma durumu evrensel hukuk sisteminin mottosu haline gelmiştir: Öldürmeyeceksin!

Bu mottonun insanlığın olmazsa olmaz şartı olduğu tartışma götürmez. Ancak söz konusu mottonun çiğnendiği, hiçe sayıldığı, göz önüne alınmadığı vb. durumlarda, yani bir insan öldürüldüğünde, evrensel hukukun öngördüğü ceza “kısas” değildir. Çünkü “kısas”ın uygulanması bir başka insanın ölümüyle sonuçlanacaktır. Bu da evrensel hukukun mottosu açısından bir tutarsızlık göstergesi olacaktır. Fakat evrensel hukukun tutarlı davranması, yani “katil”in hayatına son vermemesi, başka birçok açıdan sorunlara neden yol açar. Bu bildiri varsayılan sorunlardan birini, başlığında da belirtildiği üzere evrensel hukukun aporia'sı konumundaki “kan davası” sorununu ele alma gayretindedir. “Kan davası neden bir aporia'dır” sorusunu analiz etmeden önce literatürdeki “kan davası” tanımlarından hareketle bu metnin “kan davası”na bakışını ve bu bakışın ortaya koyduğu tanımı ele alalım. Tezcan'a göre kan davası:

“*Kökeninde “öç almak” arzusu bulunan kan gütmeye olayları, eskiden uygulanan “kısas” geleneğinin günümüze değin intikal etmiş bir biçimidir.*”²

Bu tanıma yapılacak itiraz, kan davasının “öç almak” gibi çok genel bir ifadeyle özetlenmiş olmasıdır. Ayrıca “öç alma arzusu” kan davasının vuku bulmasındaki

* *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi.*

1 *Kitab-ı Mukaddes - Mısır'dan Çıkış, 20:13.*

2 *Mahmut Tezcan, Kan Davaları; Sosyal Antropolojik Yaklaşım, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 99, İkinci Baskı, Ankara, 1981, s.1.*

etkenlerden biri olarak ele alınabilir; ancak onu temel unsur addetmek, tanımlamadaki zorluklardan kaçınmak için başvuru olan "indirgemeci" bir üslup olarak da değerlendirilebilir. Şimşek'e göre ise:

*"Kan davası kolektif şeref mücadelesinin en keskin aracı, yani bir bakıma bu mücadelenin en somut ve en gerçek olanıdır."*³

Bu tanımda kan davasına "şeref mücadelesi" gibi bir zemin tayin edilmiştir, oysa ki, bu "şeref" vurgusu kan davasının yaratmış olduğu 'toplumsal baskı'nın, yine toplumsal düzeyde karşılığı olan "şeref" gibi bir "meta-değer" üzerinden ifadesi olarak da görülebilir. Bu tanımın bir başka açıdan eleştiriye açık yanı da, kan davasını her zaman şeref mücadelesi'nin bir sonucu olarak cereyan eden bir vakaymışçasına yansıtır oluşudur. Tersine bazen bir aileden ölen bir kişi karşılığında tüm ailenin öldürülmesi gibi durumlar söz konusudur. Bu durumlar kan davasının farklı şekillerde ortaya çıkışıdır ve bunlar insanlık için son derece önem arz eden "şeref mücadelesi" gibi kavramlarla değil daha çok insanın ihtarlarını, hırslarını vurgulayan "güç gösterisi" gibi ifadelerle açıklanabilir. Bunun içindir ki, şeref mücadelesi ile kan davası arasında her zaman örtüşen bir ilişki söz konusu değildir.

Kan davasının bir başka tanımı ise şudur:

"Kan davası, ilkel hukukun ve hatta bazen de görece gelişkin bir hukuk sisteminin en yaygın konularından biridir. Hiç kuşkusuz bu olgu çok değişik kavramsal kategorilere de sokulabilir. Ancak, yine de en iyi şekilde, ait olduğu çerçeve içerisinde, yani etnolojik hukuk çerçevesi içerisinde ve onun temel bir ilkesi olarak tanımlanabilir. Bu ilkeye göre, tüm bir aile (bazen bir

*klan ya da kavim), bir üyesinin bir başka aileden (klandan ya da kavimden) birisini öldürdüğünde (bazen bir kadına tecavüz ettiğinde ya da onu kaçırdığında) o ailenin karşı saldırılarını ve misillemelerini hak etmiş olur."*⁴

Bu tanım ise kan davasını biçimsel açıdan ele alıp tanımlamaktadır. Olup bitenleri sanki uzaktan takip eden bir araştırmacının/antropologun/gözlemcinin raporundan aktarıyor gibidir; olay resmedilmiştir, ama olayı yaşayanlar ya da olay esnasında yaşanan duygulara düşüncelere dair açıklamalar noksandır. Bir başka ifadeyle, bu tanım zahiren yapılmış bir tanımdır ve bu nedenle de bütüne vakıf olamamanın eksikliğini kendi içinde taşır. Bu eksiklikle bu tanım kısmî bir tespit olmaktan öteye geçemez.

Bu bildiriye göre kan davası yukarıda yapılan tanımları içerir. Fakat bu tanımlar kan davasının sınırlarını belirleyecek kudretten yoksundur. Aksine terim, kendisini tanımlamaya girişecek bu ve benzeri tanımları içeren bir yapıya sahiptir. Metnin kurgusu açısından ele alacak olursak kan davasının tanımı aslında onu ortaya çıkaran, var eden dinamikleri göz önünde bulundurmakla mümkündür. Bir aileden biri/birileri öldürüldüğünde maktulün ailesini bu ölüme karşılık vermeye iten sosyal yapı bir takım araştırma yöntemleri ile analiz edilebilir. Nihayetinde literatür buna dair araştırmalarla doludur. Bu araştırmaların kan davası problemi üzerindeki etkileri başka bir çalışmanın konusu olabilecek denli farklı ve uzun soluklu bir araştırmayı beraberinde getireceği için, bildiri bu noktada bu probleme başka bir açıdan bakacaktır. Bu da başta bahsettiğimiz evrensel hukuk ile kan davası arasındaki ilişki açısından bakmayı öngörür. Şimdi yukarıda sorduğumuz soruya geri dönebiliriz.

3 Sefa Şimşek, *Törelere Aynasında Doğu ile Batı*, Asa Yayınları, İstanbul, 1998, s.55

4 Aktaran, Sefa Şimşek, a.g.e. s.56

Kan davası evrensel hukuk için neden bir aporia'dır? Önce aporia'yı açıklığa kavuşturalım: çıkmaz yol, olmayan yol (non-road), muamma (puzzle), karmaşıklık durumu⁵ anlamlarına gelen *aporia* aynı zamanda, *projelendirilebilen ve bu yüzden çözüme kavuşturulması ümit edilen bir probleme indirgenemez*⁶ olandır. 'Son zamanlarda "aporia" düşüncenin çelişkili hatlarını ihtiva eden bir metne veya bir yaklaşıma atıfta bulunmak için kullanılmaktadır.'⁷ J. Derida için, bu eski Grekçe kelime rasyonel analizler veya diyalektik düşünce sayesinde çözüme kavuşturulamayacak kesinlikle aşılamaz/geçilemez bir duruma işaret eder.⁸ Kan davası ile evrensel hukuk arasındaki ilişki göz önüne alındığında *evrensel hukukun mevcut yapısı nedeniyle* kan davası bir *aporia* konumundadır. Aporia veya bir diğer ifadeyle, zihin bulanıklığı durumu, şaşkınlık durumu evrensel hukukun kan davası karşısındaki konumunu tasvir etmek bakımından son derece uygun bir ifade olarak öne çıkmaktadır.

Peki evrensel hukuk bu çıkmaz yola nasıl girmiştir? Evrensel hukuk insanın ölümünün karşısında yer alırken, katil ile maktulün yakınları arasındaki ilişkide, bir insan olarak katilin yaşama hakkına sahip çıkmış, maktul yakınlarından bu karara "rıza" göstermelerini talep etmiştir. Rıza gösterilmediği katilin de öldürüldüğü durumlarda – kan davasının artık bizimle aynı dünyaya doğduğu anda – evrensel hukuk "rıza"yı talep etmekten vazgeçip onu dayatma yolunu seçmiştir. Kan gütmenin, normal şartlarda bir insanı öldürmekten daha ağır şekilde cezalandırıldığı bir düzeye gelinmiştir!

Evrensel hukukun, maktul yakınlarından talep ettiği "rıza", artık onlara dayatılan bir "şey" halini almıştır, fakat bugün kan davasının her şeye rağmen devam edişine bakacak olursak dayatılan "şey" in dayatılan kimseler tarafından görmezden gelindiği veya sonuçlarının daha baştan göze alındığı sonucunun kendiliğinden ortaya çıktığı görülecektir. Evrensel hukukun bir insanı (katil-insanı) yaşatmak için ortaya koyduğu kural ya da kurallar, daha sonra vuku bulan ölümlerin seyrine ve sayısına bakıldığında son derece gayrı insani bir yapı arz etmektedir. Evrensel hukuk katil-insanı bir takım kurallar manzumesi ile koruduğunda, diğer taraftan da maktul yakınlarını "çaresizlikle cezalandırdığını görmemeyi tercih etmektedir." Bu çaresizlikle cezalandırılma dolaylı olarak maktul yakınlarının katil-insan'a karşı nefretini körüklemektedir. M. Scheler'den ödünç alarak söylersek bu çaresizlik insanda "Ressentiment"a yol açmaktadır. Peki "Ressentiment" terimi ne anlama gelir?

*"Ressentiment kelimesi Fransızca orjinli bir kelimedir ve XVI. yüzyıla kadar sadece 'hissetmek, etkilemek, müteessir olmak' anlamına gelen ressentir fiiline dayanır. Zamanla müteessir olmak (etkilenmek) sözünün de geçirdiği dönüşüme benzer biçimde, üzölmek, gücünmek, gocunmak, kızmak ve huñ duymak gibi anlamlar da yüklenmiştir. Ancak bu kavramı Scheler'den önce kullanan Nietzsche'dir; ve Nietzsche, bu terimi, özellikle Ahlakın Soykütüğü'nde, bir köle ahlakı olarak tanımladığı "Hıristiyan ahlakını" betimlemek için kullanır: Ressentiment iktidarsız aciz nefrettir"*⁹.

5 Robert Audi, *Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, New York, 1999, ikinci baskı, s.67

6 Simon Morgan Wortham, *The Derrida Dictionary*, Continuumbooks, London, 2010, s.15

7 Nicholas Bunnin ve Jiyuan Yu, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Blackwell publishing, Oxford, 2004, s.46

8 Simon Morgan Wortham, a.g.e, s.15

9 Rene Girard, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*, çev. Orhan Koçak, Metis yayınları, İstanbul, Eylül 2007, s.15

Scheler ise kullanma gerekçesini ve terimden ne anladığını şöyle ifade eder; "Ressentiment sözcüğünü Fransız diline özel bir eğilimden ötürü değil, Almancaya çevirmeyi başaramadığımız için kullanıyoruz. Üstelik Nietzsche onu teknik bir terim haline getirmiştir. Fransızca kelimenin doğal anlamında iki öge seçebiliyorum ben. İlk olarak Ressentiment, bir başkasına karşı gösterilen belirli bir duygusal tepkinin tekrar tekrar yaşanması ve deneyimlenmesidir, duygunun sürekli yeniden yaşanması kişiliğin merkezinde gittikçe daha derine gömülmesine yol açar, ama aynı zamanda onu kişinin ifade ve eylem alanının dışına çıkarır. Duygunun ve "verdiği tepki" durumunun sadece zihinsel bir anımsanışı değildir burada söz konusu olan; duygunun kendisinin yeniden yaşanması, başlangıçtaki duygunun yeniden deneyimlenmesidir. İkinci olarak sözcük, bu duygunun niteliğinin olumsuz olduğunu, yani bir düşmanlık hareketi içerdiğini ima eder. Terimin özsel anlamına belki de en yakın düşün Almanca sözcük groll' dür [garez, gizli kin, hınç]. "Garez da tam böyle bastırılmış bir gazaptır; egonun faaliyetinden bağımsız olarak zihninde belli belirsiz bir biçimde gezinip durur."¹⁰

Aslında yakınına kaybetmiş olan her insan evrensel hukukun "dayatması" karşısında "iktidarsız aciz bir nefret"i duyumsayacaktır. Bu duyumsanan şey bir müddet sonra "hınç"a, kan davası özelinde de "hınç"tan kaynaklanan bir intikam duygusuna neden olacaktır. Şimdi kan davasının tanımını yapmak gerekirse; **"kan davası, evrensel hukukun dayatmasının insan zihninde/ruhunda meydana getirdiği "hınç" (dönüştüğünde intikam) duygusunun bir başka insan hayatına mal olmasıdır."** Özetle, maktul yakınları,

insanlık adına katil-insanın hayatını koruyan yasalar karşısında "iktidarsız aciz bir nefreti tekrar tekrar deneyimler" ve bu deneyim kan davası kontekstinde hınçtan intikama dönüşür. İntikam kan davasını sınırlayan kanunların boşlukları en ince ayrıntısına kadar hesaplanarak alınır (akıl sağlığı yerinde olmayan birisinin, veya 18 yaşından küçük çocukların intikam aracı olarak kullanılması gibi).

Bu durumda bildirinin talep ettiği şey evrensel hukuk kurallarının tartışılmaya açılması, evrensel hukukun "yasa koyucularının," kabul görmeyen kuralları gözden geçirmeleridir. Bir adım daha öteleysek, bir insanı kasten planlayarak, isteyerek öldüren insanın alacağı ceza yeniden düzenlenmelidir. Fakat bu düzenlemeyi "halk adına ahkam kesen elit/uzman/yasa koyucular tek başlarına yapmamalıdır." Kan davasının tarafları olan insanların bu davadan hangi şartlarda vazgeçecekleri onlarla müzakere etmelidir. Bu, insan hayatına kast etmiş birini korumak için değil, *insan hayatına kast etmenin önüne geçmenin yollarını aramak için yapılmalıdır.* Bu yol, modası geçmiş "buyurgan bir entelektüel" edayla profesyonel hukukçuların diktesinde değil, kuralları koyanlarla kurallara tabi olanların konsensüsünde aranmalıdır.

¹⁰ Rene Girard, a.g.e. ss.15-16.